

Навіть за наведеними мінімальними контекстами стає очевидним, що загальнонародна й оказіональна варіантність фразеологічних одиниць у мові творів Б. Лепкого істотно поглиблює розмовний колорит тексту, засвідчує вільне застосування усталеного фраземного корпусу української мови та створення трансформованих фразеологічних одиниць, презентує мовне чуття стилістичних відтінків і майстерність письменника в доборі мовних засобів. Отже, фразеологізм важливо розглядати не тільки як мовний знак вторинної номінації, але і як релевантний елемент художнього або публіцистичного текстів Богдана Лепкого.

У рецензованій праці звертає на себе увагу сумлінність опрацювання, спосіб наведення емпіричного матеріалу, чіткість структури словникової статті, чітке поліграфічне виконання. Зокрема, словникова стаття структурована такими компонентами: 1) заголовний компонент (опорне слово, надруковане великими напівжирними літерами) у вихідній (початковій) формі: для іменника – називний відмінок, однина; для прикметника й дієприкметника – називний відмінок, чоловічий рід, однина; для дієслова – інфінітив (див. наведені вище приклади); 2) реєстровий фразеологізм із його варіантами (малі напівжирні літери); 3) тлумачення сталого сполучення слів (шриффт – курсив); 4) цитати-ілюстрації; 6) паспортизація фразеологізму із зазначенням назви твору та сторінки, на якій виявлено фразему.

Оскільки укладачі опиралися на широке розуміння фразеології, то Словник охоплює українську ідіоматику, пареміологію, інтертекстуальні одиниці, усталені порівняння, традиційні побажання, клятви, прокльони тощо, ужиті в різножанрових творах письменника. Отож репертуар фразеологізмів як ідіостильових домінант видатного галичанина стануть у пригоді як у навчальному процесі під час викладання нормативних курсів «Сучасна українська мова. Фразеологія. Лексикографія. Синтаксис», а також вибіркового – «Українська ідіостилістика», «Лінгвістичний аналіз тексту», «Основи мовленнєвої діяльності», «Етнолінгвістика», «Комунікативна лінгвістика» тощо, а також у справі популяризації творчості Богдана Лепкого через лексикографічне джерело.

Заслуговує поцінування, що українське авторське словникарство збагатилося новою, самобутньою лексикографічною працею, авторам якої 2019 року вручено Всеукраїнську літературно-мистецьку премію імені братів Лепких. Укладачі своєю працею начебто уяскравили пророчі слова письменника: «Нарікання на важку долю, на те, що другі кривдять, це не є лік, лиш отруя. Відродження нації мусить початися з духу». Українського. І без зволікань.

FRAZEOLOGICAL RESOURCES IN BOGDAN LEPKYI'S INDIVIDUAL STYLE
(Book's review : *Frazeology in Bogdan Lepkyi's works. Dictionary. Editor-in-chief*
S. Ye. Pantsio. – Ternopil : Dzhura, 2018. – 432 p. (in Ukraine)).

УДК: 811.161.2.276.1"18"

Олена Кульбабська
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
e-mail: olena.k@i.ua
ORCID: 0000-0002-1858-9269

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ ЯК ПЕРСОНІФІКОВАНИЙ ХУДОЖНИЙ КОНЦЕПТ
(РЕЦ. НА МОНОГРАФІЮ: СУКАЛЕНКО Т. М. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТИПАЖІ
В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХІХ СТ. : МОНОГРАФІЯ / НАУК. РЕД. :
В. М. БРІЦІН. КИЇВ : ВИД-ЧИЙ ДІМ ДМИТРА БУРАГО, 2018. 676 С.)

Сучасні мовознавчі дослідження тяжіють до міжпарадигмальності й міждисциплінарності, а отже, дають змогу встановити сутність об'єкта вивчення в новій площині. У цьому аспекті актуальним є студіювання літературних типажів, що донедавна були сферою зацікавлень дослідників найрізноманітніших галузей знань – соціології, етнографії, філософії, історії, культурології, літературознавства, а нині до їхньої парадигми долучилася й лінгвістика, що вможливило розгляд представленого в тому чи тому літературному творі типу як мовної особистості. Зокрема, моделюванню та комплексному аналізу лінгвокультурних типажів українського художнього дискурсу ХІХ ст. присвятила нову монографію Тетяна Сукаленко.

Грунтовне дослідження складається з передмови, трьох розділів, післямови, списку використаної літератури (516 позицій), списку лексикографічних джерел (53 позиції), списку джерел ілюстративного матеріалу (109 позицій) та двох додатків, кожний із яких унаочнює проаналізований емпіричний матеріал в 14 таблицях (Додаток А. «Лінгвокультурні типи підросійської України» і Додаток Б. «Лінгвокультурні типи підавстрійської України»).

Заслугує поцінування те, що поняття «лінгвокультурний типаж» у рецензованому виданні *вперше* в українському мовознавстві досліджено комплексно – у колі базових понять лінгвокультурології. Авторська концепція та розпрацьований методологічний інструментарій дав Т. М. Сукаленку змогу досягти окресленої мети й розв'язати конкретні завдання. Зокрема, у монографії докладно схарактеризовано соціокультурну ситуацію в підросійській та підавстрійській Україні; визначено принципи системного моделювання типажів в українській художній літературі XIX ст.; змодельовано систему опозиційних протиставлень і поєднань типажів в українській лінгвокультурі; виокремлено спільні та відмінні риси концептуалізації типажів у свідомості носіїв культури підросійської та підавстрійської України XIX ст. («чиновник», «пан», «панич», «пані» (панія), «панна», «селянин», «робітник», «студент», «священик», «москаль-солдат», «козак», «лях / поляк», «жид», «циган») з оперттям на їхні понятійні, образно-перцептивні, аксіологічні та ціннісні характеристики; виявлено специфіку художнього дискурсу (далі – ХД) підросійської та підавстрійської України.

Надійною для висновків і узагальнень є *матеріал дослідження*: джерелом вивчення ХД підросійської України послуговували твори таких письменників, як І. П. Котляревський, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, Є. П. Гребінка, Т. Г. Шевченко, І. С. Нечуй-Левицький, М. Л. Кропивницький, І. К. Карпенко-Карий, Панас Мирний, Б. Д. Грінченко, Леся Українка, Яковлева, П. П. Гулак-Артемовський, Марко Вовчок, С. В. Руданський, М. П. Старицький, Л. М. Кропивницький, П. А. Грабовський, П. О. Куліш. Художній дискурс підавстрійської України проаналізовано за творами А. П. Свидницького, І. Я. Франка, А. Я. Чайковського, О. Ю. Кобилянської, М. П. Левицького, М. М. Коцюбинського, В. С. Стефаника, Т. Г. Бордуляка, Ю. А. Федьковича, О. П. Стороженка, М. С. Пашкевича, А. Ф. Каценка.

У рецензованій праці звертає на себе увагу сумлінність опрацювання наукової літератури й укладеної методом суцільного виписування картотеки ілюстративного матеріалу. У першому розділі монографії «*Теоретичні засади лінгвокультурологічного опису типажів*» подано короткий огляд етапів розвитку лінгвокультурології як науки; розглянуто художній дискурс як сферу актуалізації лінгвокультурних типажів, з'ясовано зміст, основні принципи й поняття базових характеристик лінгвокультурного типажу як концепту та мовної особистості; проаналізовано аксіологічні та ціннісні домінанти у вивченні лінгвокультурних типажів, їхню гендерну належність; проаналізовано поняття *фрейм* і опрацьовано методику опису лінгвокультурних типажів.

У другому розділі «*Суспільно-політичні та соціокультурні процеси на українських теренах російської та австро-угорської імперій у XIX ст.*» Тетяна Миколаївна Сукаленко здійснила широку дослідницьку роботу, спрямовану на розкриття соціокультурної ситуації в підросійській та підавстрійській Україні XIX ст., проаналізувала дані переписів населення підросійської та підавстрійської України, звернувши особливу увагу на мовно-етнічні, релігійні, станові характеристики мешканців.

Не викликає заперечень висновок авторки монографії: ХД підросійської України XIX ст. став мовним середовищем для реалізації лінгвокультурних типажів, виокремлення яких вмотивовано частотністю вживання мовного матеріалу, що їх вербалізує. Симетричність функціонування однакових типажів із різним ступенем їх мовної репрезентації в літературі підросійської та підавстрійської України переконливо засвідчує їхнє значення для носіїв української лінгвокультури на українських землях російського та австро-угорського впливів.

Текстовий матеріал, який виформовує ХД підавстрійської України аналізованого періоду, відбив тогочасні реалії суспільно-культурного життя, що знайшло вираження в побутуванні *10 соціокультурних* («чиновник», «пан», «панич», «пані» (панія), «панна», «селянин», «робітник», «студент», «священик», «москаль-солдат») і *4 етнокультурних типажів* («козак», «лях / поляк», «жид», «циган»). Соціокультурні типи відбивають типові соціальні характеристики організації суспільного життя і дають уявлення про соціальну стратифікацію суспільства. Що ж до етнокультурних типажів, то їхньою провідною ознакою, за спостереженнями Т. Сукаленко, є вираження етнічних характеристик суспільства, тому всі виокремлені лінгвокультурні типи є значущими ціннісними константами українського соціокультурного простору.

У третьому розділі «*Лінгвокультурні типи українського художнього дискурсу XIX ст. (підросійської та підавстрійської України)*» визначено принципи системного моделювання типажів; розпрацьовано модель їх опису; змодельовано систему опозиційних протиставлень і поєднань ЛТ в українській лінгвокультурі; виокремлено спільні та відмінні риси концептуалізації типажів у сві-

домості носіїв культури підросійської та півдавстрійської України XIX ст.; виявлено специфіку ХД підросійської та півдавстрійської України.

У дослідженні застосовано фреймовий аналіз, у процесі якого змодельовано лінгвокультурні типи, у яких було виділено 23 *фрейми* і 30 *слотів*: «Зовнішні характеристики» (слоти: «Портретні характеристики», «Вік», «Одяг»), «Внутрішні моральні характеристики» (слоти: «Риси характеру», «Кохання», «Взаємини в родині», «Ставлення до жінки», «Асоціальна поведінка»), «Мовні характеристики», «Освітні характеристики», «Релігійні характеристики», «Соціальний стан і соціальна поведінка», «Місце проживання», «Воєнні дії» (слоти: «Дислокація», «Статусність», «Адміністративний устрій», «Битви», «Суперники козаків», «Військові утворення», «Життя на Січі», «Атрибути козака», «Битви», «Походи», «Суперники ляхів»), «Типові заняття» (слоти: «Шинкарство, корчмарство», «Дрібна торгівля», «Ворожіння», «Конярство», «Дрібна торгівля кінями», «Ковальство», «Мистецьке чуття, музичність, співучість», «Нетипові заняття»), «Соціальні характеристики» (слот «Роботодавець»), «Громадська активність», «Сімейний стан», «Навчання», «Дозвілля», «Соціальні вподобання», «Уклад циганського життя», «Сфера діяльності», «Служба» (слоти: «Муштра», «Підлеглість / невільність»), «Місце проживання, побут, дозвілля», «Характерництво», «Побратимство», «Харчові вподобання», «Побутові характеристики».

Імпонує авторський підхід до аналізу фактичного матеріалу. Наприклад, усі лінгвокультурні типи в монографії описано за однією схемою: 1) характеристика соціально-історичних умов, у рамках яких видокремлено певний типаж; 2) перцептивно-образне уявлення про типаж, зокрема його зовнішність, вік, стать, соціальне походження, місце проживання, мовні особливості, манери поведінки, види діяльності та дозвілля; 3) понятійні характеристики, побудовані на дефініціях, описах, тлумаченнях; 4) аксіологічні ознаки – оцінні висловлювання, що характеризують пріоритети певного типу. Крім того, в рецензованій книзі автор запропонувала додаткові критерії, релевантні для зіставлення та протиставлення типажів.

Ця методика дала змогу для зіставлень і встановлення системи опозиційних протиставлень і поєднань літературних типажів (ЛТ) в українській лінгвокультурі. У структурі 5-ти соціокультурних типажів виокремлено такі протиставлення:

ЛТ «селянин»: «селянин ↔ чиновник», «селянин ↔ селянин», «селянин ↔ пан»;

ЛТ «студент»: «студент ↔ панич», «студент ↔ студент»;

ЛТ «робітник»: «робітник ↔ робітник», «робітник ↔ пан підмайстер», «робітник ↔ жид», «робітник ↔ підприємець», «робітник ↔ пан»;

ЛТ «священик»: «священик ↔ священик», «священик ↔ дяк ↔ паламар», «священик ↔ дяк», «священик ↔ робітник»; «священик ↔ селянин», «священик ↔ циган»;

ЛТ «москаль-солдат»: «москаль-солдат ↔ козак», «москаль-солдат ↔ москаль-солдат», «москаль-солдат ↔ селянин», «москаль-солдат ↔ начальник».

Тетяна Сукаленко переконливо обґрунтувала необхідність наукового опису опозиційних протиставлень і для етнокультурних типажів, з-поміж яких:

ЛТ «козак»: «реєстрові козаки ↔ запорожці», «низові запорізькі козаки ↔ реєстрові козаки», «вольний козак ↔ реєстровий козак», «козак ↔ лях / поляк», «козак ↔ татарин», «козак ↔ гайдук»;

ЛТ «лях / поляк»: «лях / поляк ↔ козак», «лях / поляк ↔ запорожець», «лях / поляк ↔ татарин»;

ЛТ «жид»: «жид ↔ селянин», «жид ↔ робітник», «жид ↔ пан», «жид ↔ жид»;

ЛТ «циган»: «циган ↔ священик», «циган ↔ селянин», «циган ↔ жид», «циган ↔ циган».

Нам імпонує, що авторка звернула увагу на суттєву деталь у моделюванні ЛТ – на їх мовну характеристику як із позиції автора, так і з погляду інших персонажів. Установлено, що найяскравіша мовна специфіка притаманна лінгвокультурним типажам «чиновник», «москаль-солдат», «священик», «робітник», тоді як мовну характеристику ЛТ «селянин», «студент», «пан», «пані», «панна» подано побіжно. Установлено, що лінгвокультурні типи вживали різні мови: **українську** («пан», «селянин», «робітник»); **російську** («пан», «пані» (особа привілейованого стану), «студент» (у побуті), «жид»; **польську, французьку, німецьку**TM – «пан» (особа привілейованого стану); **французьку** – «пані» (особа привілейованого стану); **польську мови** («лях / поляк» (пан / представник польського населення); ідиш («жид»).

У «Післямові» до монографії вичерпно підбито підсумки дослідження. Авторка констатувала, що відповідно до реалізованої в художньому творі літературно-естетичної концепції можна спостерігати своєрідність як «наборів» описуваних ситуацій, так і їх дійових учасників. На інтерпретацію письменником тих чи тих типажів впливають передовсім літературно-естетичні традиції етносу. Оскільки провідною темою для української літератури XIX ст. була сільська тематика, то, відповідно, типовими персонажами для ХД є селяни, сільські священики, містечкові пани, дрібна шляхта та чиновники. Пізніше, у кінці XIX ст., з'являються робітники, заробітчани, представники інтелі-

генції та ін. Прикметно, що в літературі XIX ст. знайшлося місце і для деяких персонажів, відомих у попередні часи.

Теоретично-прикладна цінність одержаних у ході дослідження результатів визначає можливість їхнього використання в лекційних та практичних курсах із сучасної української мови, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, лінгвоконцептології, психолінгвістики, семантики, для укладання словників констант культури народу України.

Рецензоване дослідження Т. М. Сукаленко – це помітний внесок у вивчення української лінгвоконцептології, авторська модель опису літературних типажів, зафіксованих в українському художньому дискурсі XIX ст., може бути застосована для дослідження типажів на ширшому текстовому матеріалі або на творах певного історичного періоду, а також для реалізації порівняльно-зіставного підходу до вивчення ЛТ у різних мовах і культурах.